

آداب ظاهری تلاوت قرآن

رسالت ۵/۲

هادی محسنی کاوندی

سیاس ویژه خداوندی است که با فرستادن پیامبرش و نازل کردن کتابش بر بندگانش منت نهاده است. کتابی که باطل از هیچ سو بدان راه ندارد و بر اندیشمندان و صاحب نظران امکان می دهد که از داستانش و اخباری که در آن است، پند گیرند و با بیان احکام و جدا کردن حلال از حرام چگونگی سلوک در راه درست و صراط مستقیم در آن روشن شده است. آری قرآن فروغ روشنی است با تمسک به آن است که دلها شفا می یابد. شگفتی های آن پایان نمی پذیرد و لطایف و غرایب آن به آخر نمی رسد. فواید آن در نزد اهل فهم محدود نمی شود و کثرت تلاوت خوانندگان از تازگی و حلاوت آن نمی کاهد. هرکس به آن ایمان آورد توفیق یافته و کسی که بر طبق آن سخن گوید راست گفته و آن که بدان تمسک جوید هدایت پیدا کرده و کسی که به آن عمل کند رستگار شده است. خداوند متعال فرموده است: "انا نحن نزلنا لذكر و اذا له لحافظون". ما قرآن را نازل کردیم و ما بطور قطع آن را پاسداری می کنیم (حجر، ۹).

از دلایل حفظ قرآن در دلها و بقای آن در مصحفها، مدلومت در تلاوت و آموختن و درس دادن آن با رعایت آداب و شرایط و اعمال ظاهری و باطنی آن است. در این مقاله سعی شده به آداب ظاهری تلاوت قرآن مجید پرداخته شود.

فضیلت قرآن و قاریان:

از پیامبر اعظم روایت شده که: "هرکس قرآن را بخواند و چنین پندارد که به کسی چیزی بهتر از این داده شده، آنچه را که خداوند متعال آن را بزرگ داشته، کوچک شمرده است." و نیز فرموده است: "در روز قیامت هیچ شفاعت کننده ای نه پیامبر نه فرشته و نه غیر آن برتر از قرآن نیست." و نیز از آن حضرت نقل شده که: "برترین عبادت امتم خواندن قرآن است." در روایت دیگر از رسول خدا صلی الله علیه و آله روایت شده که: "دلها مانند آهن زنگار می گیرد. عرض کردند: به چه چیز زنگار آن زدوده می شود. فرمودند: خواندن قرآن و یادآوری مرگ."

امام باقر علیه السلام از رسول خدا روایت کرده که: "هرگاه در یک شب ده آیه از قرآن بخواند از جمله غافلان نوشته نمی شود و اگر پنجاه آیه تلاوت کند در زمره ذاکران ثبت می گردد و اگر صد آیه بخواند از قانتان (پارسایان) و اگر دویست آیه قرائت کند از خاشعان و هرگاه سیصد آیه تلاوت کند از رستگاران خواهد بود..."

در هر صورت، روایات فراوانی از رسول خدا و اهل بیت علیهم السلام در فضیلت تلاوت قرآن و مذمت کسانی که در تلاوت قرآن کوتاهی می کنند وارد شده است. مرحوم کلینی (د ۳۲۹ ق) در کتاب شریف کافی به این روایات اشاره کرده است.

آداب ظاهری تلاوت قرآن:

آداب ظاهری تلاوت قرآن یازده چیز است:

۱- تلاوت کننده باید با وضو باشد. به حالت ادب و آرامش ایستاده یا نشسته رو به قبله قرار داشتند، سرش را به زیر انداخته باشد. چهار زانو و متکبرانه بنشیند و تکیه ندهد. باید جلوی او در تنهایی مانند نشستن شاگرد در نزد استاد باشد. بهترین حالات برای تلاوت قرآن، خواندن آن ایستاده در حال نماز و در مسجد باشد و این افضل اعمال است.

برخی همچون مرحوم فیض کاشانی صاحب کتاب گرانسنگ المحجه البيضاء معتقد است که افضل آن است که قرآن را در خانه تلاوت کند. چرا که این عمل از ریا دورتر است. در کافی روایت شده که پیامبر اکرم فرمود: "خانه های تان را با خواندن قرآن در آنها نورانی کنید... چه هرگاه در خانه ای زیاد تلاوت قرآن شود خیر آن بسیار و افراد آن زیاد خواهد شد. چنین تلاوتی مانند ستارگان آسمان که روشنی بخش مردم زمین هستند، اهل آسمانها را روشنی می بخشد."

از امام صادق علیه السلام روایت شده که: "خانه ای که انسان مسلمان در آن قرآن می خواند اهل آسمان آن را چنان می بینند که اهل دنیا ستاره درخشان را در آسمان مشاهده می کنند."

و نیز از آن حضرت روایت شده که امیرالمومنین علیه السلام فرموده است: "خانه ای که در آن قرآن تلاوت و ذکر خدا می شود،

برکات آن زیاد می‌گردد و فرشتگان در آن حاضر و شیاطین از آن دور می‌شوند و به اهل آسمانها روشنی می‌بخشد همانگونه که ستارگان به مردم زمین روشنی می‌دهند. خانه‌ای که در آن قرآن نمی‌خوانند و در آن یاد خدا نمی‌شود برکت آن کم می‌گردد و فرشتگان از آن دور و شیاطین در آن حاضر می‌شوند.

۲- مقدار خواندن قرآن: گرچه روایات در این باب متفاوت و مختلف است اما اینگونه استنباط می‌شود که شایسته است انسان مومن در شبانه روز کمتر از پنجاه آیه تلاوت نکند. حداقل پنجاه آیه از آیات قرآن مجید را بخواند. از امام صادق علیه‌السلام روایت شده که: "قرآن میثاق الهی با بندگانش است. سزاوار است انسان مسلمان در این میثاق بنگردد و هر روز پنجاه آیه از آن را بخواند."

در هر حال پسندیده است که کسی قرآن را در یک شب یا دو شب با عجله و سرعت تلاوت کند. از علی بن ابی‌حمزه نقل شده که گفته است: "بر امام صادق علیه‌السلام وارد شدم در این هنگام ابوبصیر به آن حضرت عرض کرد: فدایت شوم آیا همه قرآن را در ماه رمضان در یک شب بخوانم؟ فرمود: نه، گفت: در هر شب، فرمود: نه، عرض کرد: در سه شب، فرمود: آری. و با دست اشاره کرد و فرمود: ای ابا محمد رمضان دارای حق و حرمتی است که هیچ‌یک از ماههای دیگر شبیه آن نیست. اصحاب پیامبر قرآن را در یک ماه یا کمتر ختم می‌کردند. قرآن را نباید با شتاب خواند بلکه باید آنرا هموار و شمرده و با آهنگ خوش قرائت کرد..."

آنچه که امام صادق (ع) در این روایت در سه شب خواندن قرآن جواب مثبت داد، بیان حداقل زمان ختم قرآن است. و گرنه بهتر آن است که در مدت زمانی بیش از سه شب حتی تا یک ماه، قرآن را ختم کند. ادامه روایت همین مطلب را تایید می‌کند.

۳- از دیگر آداب ظاهره قرآن، تقسیم قرآن به اجزاء است. قرآن به اجزای مختلف تقسیم نماید، و هر بار یک جزء آن را تلاوت کند. کسی که قرآن را در هفته یکبار ختم کند آن را به هفت جزء تقسیم نماید.

۴- ترتیل: خواندن قرآن با ترتیل، از اعمال مستحبی آداب تلاوت است. زیرا مقصود از قرائت، تفکر است. و ترتیل به این امر کمک می‌کند. ابن عباس گفته است: "اگر سوره‌های بقره و آل عمران را با ترتیل بخوانم و در آنها تدبیر کنم نزد من محبوب‌تر است از اینکه همه قرآن را با شتاب تلاوت کنم." در قرآن مجید آمده است: "و رتل القرآن ترتیلاً" ترتیل عبارت از حفظ و فقها و بیان حروف است. از امیرالمومنین در معنای ترتیل روایت شده که: "آن را خوب ادا کن و مانند شعر با شتاب مخوان و همچون ریگ آن را پراکنده مساز. لکن دل‌های سخت خود را به وسیله آن بیمناک سازید و همت شما این نباشد که سوره را زود به آخر برسانید." پس ترتیل یعنی به آرامی و تدبیر تلاوت کردن و حروف کلمات را شمرده و خوانا ادا کردن.

۵- گریستن: قرآن را با حالت گریه تلاوت کردن، مستحب است. پیامبر اعظم (ص) فرموده است: "قرآن بخوانید و گریه کنید و اگر نمی‌گریید خود را به گریه‌کنندگان مانند کنید." نیز از آن حضرت روایت شده که: "قرآن با غم نازل شده است هنگامی که آن را می‌خوانید خود را غمگین سازید." در کافی از امام صادق علیه‌السلام روایت شده که: "خداوند به موسی بن عمران وحی فرستاد که چون در برابر من می‌ایستی مانند فقیر ذلیل بایست و هنگامی که تورات می‌خوانی آن را با آوازی حزن‌انگیز بخوان." (غزالی (د ۵۰۵ ق) در کتاب احیاء علوم‌الدین گفته است: دلیل اینکه باید غم را زمان تلاوت قرآن به دل راه دهد، نامل در تهدید، وعید، میثاق و عهدهایی است که در قرآن وجود دارند. پس از آن باید درباره کوتاهی‌های خود در برابر اوامر و نواهی الهی بیاندیشید و در نتیجه اندوهگین و گریان شود. و اگر مانند صاحبان دل‌های پاک غم و اندوه او را فرا نگیرد باید بر این فقدان غم و گریه، بگریید. زیرا این بزرگترین مصیبت است.

۶- ادای حق آیات: به این ترتیب که چون به آیه سجود برسد، سجده کند. همچنین هرگاه آیات سجده را از زبان دیگری بشنود در قرآن پانزده سجده است. چهارتای آن واجب است که به آنها غرائم گفته می‌شود و بقیه آنها مستحب است. کمترین کاری که برای ادای این سجده باید انجام داد، نهاندن پیشانی بر زمین است. کامل‌ترین آن این است که شرایط سجود نماز را در آن رعایت کند اعم از پوشیدن عورت، روبه قبله بودن، پاکی جامه و بدن از پلیدی نجاست و اینکه تکبیر بگوید و اعضای هشتگانه را بر زمین نهد و در سجود دعا بخواند. و پس از سر برداشتن از سجده تکبیر بگوید. وقت این سجده هنگامی است که قدر واجب از آیه (مجموعه آیه) را بر زبان آورد و باید فوری آن را انجام دهد و با تاخیر ساقط نمی‌شود.

۷- از آداب تلاوت قرآن آن است که پیش از قرائت، استعاذه بخواند. یعنی از شر شیطان به خدا پناه ببرد. حق تعالی در قرآن مجید

فرموده است: "فاذا قرأت القرآن فاستعذ بالله من الشيطان الرجيم". هنگامی که می‌خواهی قرآن بخوانی از شر شیطان رانده شده به خدا پناه ببر (نحل، ۹۸) پس سزاوار است در آغاز "عوذ بالله من الشيطان الرجيم" بگویی. گفته‌اند: این امر برای تطهیر زبان از ذکر غیر خدا است تا برای ذکر خواهند آماده شود و برای پاکیزه کردن خانه دل از آلودگی‌ها و وسوسه‌های شیاطین است.

۸- از دیگر آداب تلاوت قرآن آن است که اگر به آیه‌ای رسید که در آن تسبیح و تکبیر است، تسبیح و تکبیر بگویی. و اگر به آیه دعا و استغفار رسد دعا و استغفار کند و اگر به آیه مشتمل بر امید و رجا و بهشت رسید، آن را از خدا بخواند. و اگر به آیه تهدید و عذاب رسید به خداوند پناه ببرد. اینها را می‌تواند به زبان یا به دل انجام دهد.

۹- بلندخواندن قرآن: شک نیست که انسان ناگزیر است قرآن را چنان بخواند که خودش بشنود اما بلندخواندن آن به گونه‌ای که آن را به گوش دیگری برساند از جهتی مستحب و از جهت دیگر مکروه است. آهسته خواندن از ریا و تظاهر دورتر و نسبت به کسی که خود را از این اوصاف در امان نمی‌بیند افضل است. لذا چنین شخصی اگر بلند بخواند مکروه است. ولی اگر از جهت ریا بینی بر خود ندارد و بلندخواندن او وقت نماز را بر دیگری مشوق نمی‌کند بلندخواندن افضل خواهد بود. زیرا عمل در آن بیشتر است و فایده‌اش به دیگری نیز می‌رسد. به علاوه بلندخواندن، دل خواننده را بیدار و فکر او را درباره آنچه می‌خواند متمرکز و گوشش را به آن مشغول و خواب را از او دور می‌سازد و بر نشاط او برای خواندن می‌افزاید و از کسالت او می‌کاهد.

۱۰- از دیگر آداب تلاوت قرآن، خواندن آن از روی مصحف و نگاه کردن به آیات است. از پیامبر اکرم روایت شده که فرمود: "بهترین عبادت امتم نظر کردن به قرآن و خواندن آن است. در کافی به سند خود از اسحاق بن عمار روایت کرده که گفته است: "به امام صادق علیه‌السلام عرض کردم: فدایت شوم من قرآن را از بردارم آن را از حفظ بخوانم افضل است یا از روی مصحف؟ فرمود: بخوان و به مصحف نگاه کن که این افضل است. آیا نمی‌دانی که نظر کردن به مصحف عبادت است."

۱۱- نیکوخواندن قرآن و با لحن و صوت زیبا آن را تلاوت کردن نیز از آداب ظاهری تلاوت قرآن مجید است. بدین طریق که آواز را با گردانیدن آن در گلو بیاراید بی‌آنکه زیاد آنرا بکشد. و نظم صدا را به هم زند. پیامبر اکرم فرمود: "با صداهای خود قرآن را زینت دهید." یعنی آن را با صوت زیبا تلاوت کنید. از امام صادق علیه‌السلام روایت شده که: "علی بن‌الحسین علیهما‌السلام قرآن را از همه مردم خوش‌آهنگ‌تر و خوش‌آوازتر می‌خواند. سقاها که عبور می‌کردند بر در خانه‌اش می‌ایستادند و به قرائت آن حضرت گوش فرا می‌دادند. ابوجعفر امام باقر علیه‌السلام نیز از همه کس خوش‌صداتر بود."

منابع و مأخذ:

۱- احیاء علوم‌الدین، ابوجامد غزالی

۲- المحججه البيضاء فی تهذیب الاحیاء، مولی محسن فیض کاشانی

۳- راه روشن، ترجمه المحججه البيضاء، سیدمحمد صادق عارف